

Л. Макаријоска (Скопје, Република С. Македонија)

**Македонска зоонимска фразеологија во словенски контекст.
Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева
(Славика. Либрис. 2025. 189 с.)**

Л. Макаријоска (Скопје, Р.С. Македонија)

**Македонска зоонимска фразеологија во словенски контекст.
Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева
(Славика. Либрис. 2025. 189 с.)**

L. Makarijoska (Skopje, Republic of North Macedonia)

**Macedonian Zoonymic Phraseology in a Slavic Context.
Katerina Veljanovska and Biljana Mirchevska-Bosheva
(Slavika. Libris. 2025. 189 p.)**

Неодамна излезе од печат ново издание од областа на фразеологијата, од професорките Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева, кои покрај образовната дејност на Филолошкиот факултет “Блаже Конески” ги поврзува и долгогодишниот интерес кон фразеологијата, а посебно би ги изделе монографските изданија *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија* од Велјановска (2006), *Емоциите и чувствата низ призмата на фразеологијата (македонско-руски паралели)* од Мирчевска-Бошева (2022) и нивното соавторско издание *Имињата во македонската фразеологија* (2021).

Во оваа нова книга под наслов *Македонска зоонимска фразеологија во словенски контекст* тие посветуваат посебно внимание на зоонимите во македонската фразеологија и тоа од споредбен аспект со други словенски јазици.

Во *Воведот* (9–16) авторките посочуваат дека главниот повод за истражувањето на зоонимските фраземи е нивната експресивност, сликовитост и метафоричност, што овозможува изразување не само на надворешниот изглед на човекот, туку и на карактерните особини, интелектуалните способности, емоционалните и физичките состојби и меѓучовечки односи.

Целосната или делумната еквивалентност на голем број зоонимски фраземи во словенските јазици, се објаснува со совпаѓањето на менталната слика на реалноста кај говорителите на различни јазици и со заедничките елементи на културата, а како резултат на регионални културни фактори, етнички одликувачки особености, значењата на значителен број зоонимски фраземи се разбирливи само за носителите на дадена лингвокултура.

Првото поглавје, со наслов *Човекот во зоонимската фразеологија* (17–60) е посветено на разгледување на претставата за човекот што се гради преку зоонимските фраземи, при што се опфатени категориите: надворешен изглед, интелектуални способности, меѓучовечки односи, како и позитивни и негативни карактерни особини. Анализата се темели на материјал од македонскиот јазик и/или компаративен преглед со други словенски јазици.

Фраземите со зоонимска компонента коишто го опишуваат *надворешниот изглед на човекот*, се далеку помалубројни во споредба со оние коишто означуваат карактерна особина или однесување, односно од приближно 1000 зоонимски фраземи во македонскиот јазик, опис на надворешниот изглед даваат само 54, а во нивниот состав влегуваат 37 зооними (*акреп, арслан, бивол, бумбар, волк, вошка, гавран, газела, глиста, гнида, жирафа, кобила, коњ, крава, куче, ламја, лебед, магаре, мајмун, мачка, мечка, мува, овца, орел, пес, петел, пијавица, прасе, прле, прч, рак, риба, свиња, слон, твор, чавка, штрк*), при што преовладуваат цицачите, па птиците и без’рбетниците, а најмалку застапени се рибите. Во анализата се izdelуваат интересни примери во врска со опозицијата слаб: дебел, па според возраста со опозицијата млад: стар, при што забележуваме и помалку познати и познати фраземи, на пр.: за млад човек: *уште му лета умот по чавките, тукушто се испилл од јајцето*, за стариот човек: *стар прч, старо / дрто магаре*, но и: *врсник е со орлите* мотивирана од долговечноста на орлите и *му клекнаа коњите* со оглед на губењето на силата за движење со текот на годините.

Се изведуваат интересни заклучоци дека мал дел, само 6 зооними (*лебед, риба, газела, лав, коњ, кобила*) се употребени во позитивна конотација, зоонимот *мачка* и во позитивна и во негативна, а останатите 30 зооними се употребени само во негативна конотација.

Вториот прилог од поглавјето е посветен на *фразеолошката слика за интелектуалната способност на човекот* врз примери од зоонимската фразеологија на македонскиот јазик. Во повеќе фразеолошки истражувања се истакнува дека кај зоонимските фраземи посебно место заземаат оние што се однесуваат на човечкиот интелект и во различни јазици се реализираат по исти или слични модели, а застапеноста на одредено животно зависи од стереотипните сфаќања својствени за јазичната средина во која фраземата се појавила и се задржала во употреба.

Анализираниот материјал опфаќа 70-ина фраземи од фразеолошки речници на македонскиот јазик и други научни трудови на оваа тема, а како компоненти се застапени 27 зооними (главно домашни животни). Притоа се izdelуваат фраземи со следните значења: интелектуална ограниченост, слабо / кратко помнење, незнаење, неспособност но и добро памтење, интелектуална надареност, опаметување, искуство. Според очекувањата и во согласност со истражувањата во другите јазици, бројот на негативно конотирани фраземи е далеку поголем во однос на позитивните.

Во групата фраземи со кои се означува интелектуалната ограниченост како компоненти најчесто се јавуваат називите за крупни домашни животни: *вол, крава, теле, прле, магаре, коњ*.

Авторките се согласуваат со ставот дека фраземи како: *памети како гуска* ‘има слабо помнење’ и *глушава како гуска* ‘умствено ограничена’, засновани на вековните стереотипи, се одраз на традицијата човекот за припадниците на својот вид да зборува скриен зад маска на различни животни, односно тие се доказ за човековата неупатеност, и придржување до старите, изразито стереотипизирани сфаќања.

Третиот прилог од првото поглавје под наслов *Фразеолошката слика на меѓучовечките односи* е насочен кон анализа на 60-ина зоонимски фраземи во македонскиот јазик што се однесуваат на природата на меѓучовечките односи, меѓусебното разбирање, на довербата и меѓусебното почитување, на емоционалната поврзаност меѓу луѓето, но и на омаловажувањето, прекорувањето, озборувањето, измамата, неслогата, телесното казнување и сл. На пр. значењето ‘љубов и слога’ е својствено за фраземите: *живеат како гулаби / гулапчиња / како гулаб и гулабица; си гугаат како гугутки*. Авторките посочуваат дека за употребата на овие зооними се поврзува и со христијанската симболика каде гулабот претставува симбол на обединување и мири е присутен во сите словенски јазици: *živjeti kao dva goluba* во хрв., *живети као два голуба* во срп., *živeti kot dva golobčka* во словен., *живеят като два гълъба (гугутки)* во буг., *жить как два голубка* во рус., *жити як два голуби, жити як голубів пара* во укр., *żyć jak dwa gołąbki* во пол., *žit jako dva holoubci* во чеш. и *žit' ako dva holuby (holúbku, hrdličku), žit' ako dvaja holúbkovia* во словач.

Омаловажувањето и искористувањето како негативни аспекти на меѓучовечките односи се изразуваат со фраземи во чиј состав се употребени називи за животни кои во народното искуство се асоцираат со глупавост или покорност. На пр. се izdelуваат фраземите: *ако си гуска, секој ќе те скубе; ако си овца, секој ќе те стриже; го каниле магарето на свадба, па му нарачале да си го земе самарот и магарето го канеле на свадба за да носи дрва / вода*. Надмудрувањето е изразено во фраземите: *во Прилеп мајмун не игра; испадна мајмун; итра лисица среде станица; магаре со две уши; му подметнува кукавичино јајце*.

Несогласување и нетрпение се изразува со: *се сакаат како мачката и глушецот*; а влошени меѓучовечки односи со фраземите: *живеат како мачка и куче; живеат / се сакаат како кучето и мачето; се гледаат како куче и маче*, што не се потврдува денес, особено кога како домашни миленици делат заеднички дом.

Следниот прилог од поглавјето е посветен на *позитивните карактерни особини на човекот во зоонимската фразеологија* и тоа споредбено во македонскиот и во рускиот јазик. Се izdelуваат повеќе особини, на пр. *кроткоста* при што се забележува доминација на домашни животни и инсекти кои во културното сознание се поврзани со тивкост и неспособност за агресија (*јагне, овца, бубалка, мравка*): *божја бубалка; божја овчичка; како бубалка; мирен како бубаче; човек бубалка низ куќа; кроток како пупунец; мирен / кроток како јагне; како овца; мрава / мравка не газе*, а во рус.: *божья коровка; кроткий как голубь; кроткий как ягнёнок; кроткий телёнок; кроткий как овца; овечье сердце у кого-л.; комара / мухи не обидит; комара / муху не зашибёт*.

Во однос на *верноста* забележуваме целосно совпаѓање на зоонимската компонента куче и на значењата во двата јазика (*верно куче и верен како пес* во мак., *собачья верность, верный как пес (собака)* во рус.), што се должи на фактот дека кучето е широко познат симбол за верно животно, па таа негова карактеристика се наоѓа во позадинската слика на овие асоцијативно мотивирани фраземи.

Трудољубивоста, односно трудољубивиот, вредниот човек се претставува преку споредба со *мравка, пчела, крт, коњ* или *вол* во македонскиот јазик: *вреден како мравка / пчела; работи како мравка / како крт / кртица; влече / ринта како вол; работи / 'рмба како коњ*, а во рускиот најчесто преку споредба со *мравка, пчела* и *коњ*. Значењето ‘храбар човек’ во македонската и во руската фразеологија се изразува со: *се бори како лав*, што е разбирливо имајќи ја предвид силата и борбеноста на лавот, а во рускиот јазик има и споредби со *леопард, тигар* или со

мечка: бесстрашный как лев; смелый как медведь; смелый как тигр; смелый как леопард; храбрая как лъвица.

Следниот прилог од поглавјето е насловен *Мрзливоста како негативна особина на човекот (македонско-руски паралели)*. Се посочуваат на пр, фраземите: *лежи / се оптегнала како крава; како волк на припек (легнал); се пече како гуштер на камен; се оптегнал како раштански смок* со кои во македонскиот јазик се изразува мрзливоста како немање желба за работа или дејствување. Сите тие се обединети со заедничка слика за навиките на овие животни долго да лежат и да уживаат на сонце. Покрај овие изрази со истото значење се користи и *живее како трут*. Може да се забележи дека мрзливиот човек или безделникот често се споредуваат со различни животни, на пр. во рус. се среќаваат следните зооними: *ворона, голубь, еж, лягушка, карась, корова, собака, муха, овца, слон, тетеря, тюлень, ворон*, додека во мак.: *гуштер, волк, коњ, крава, мува, смок, сојка, овца, трут, чавка*. Во поглед на употребените зооними се забележува поголемо разидување во двата јазика, но според моделот и значењето присутни се повеќе сличности.

На претставата за жената (*врз материјал од македонската и руската зоонимска фразеологија*) ѝ е посветен последниот прилог од првото поглавје. Интересот е насочен кон надворешните особености (пр. возраст, биолошки особености): *дебела како крава*; внатрешните (психолошки, морални, интелектуални) особености на пр. *се бори / храбра како лавица*, но и: *има кокошкин / птичји / страчкин мозок, глупава како гуска*, во рус. *глупая как курица; куриные (цыплячьи, птичьи) мозги* и интересни примери за социјалните односи и сл. во македонскиот и во рускиот јазик.

Во второто поглавје *Фразеолошка слика на животинскиот свет (61–112)* вниманието е насочено кон одделни зооними, при што во првиот прилог подетално се разгледуваат *зоонимските фраземи со компонента волк во македонскиот, во српскиот и во рускиот јазик*, а во нив се изразува стравот од волкот, непосредната изложеност на голема, дури и смртна опасност, суровоста, алчноста, храброста и самостојноста итн. (мак. *гладен како волк*; срп. *гладан као вук; гладан као курјак* и рус. *голоден как волк*.) На пр. за мак. се посочени и фраземите: *Му влегува на волкот в уста; Ние за волкот, а тој на врата* и др. Може да се заклучи дека во трите јазика физичките особини на волкот се доведуваат во врска со позитивните особини на човекот, додека однесувањето на волкот, т. е. неговиот карактер му се припишува на човекот најчесто во негативен контекст. Ќе ја споменеме познатата изрека од лат.: *Волкот крзното / влакното го менува, ама не и карактерот*. Или на пр. *кој живее меѓу волци, и самиот ќе стане волк*.

Зоонимските фраземи со компонента *куче / пес / кутре* се една од најбројните и семантички најразнообразните групи во фразеолошкиот систем, а авторките ги разгледуваат споредбено во македонскиот и во рускиот јазик. Тие се поделени во следните групи: надворешен изглед (слабост, изнемоштеност, на пр.: *слаб како куче, нема каде куче да го гризне*), карактерни особини (*верен како куче / пес, скита како глупа кучка, живеат / се гледаат / се сакаат / се слагаат како мачка / маче и куче*), физичка состојба, животен статус, психички состојби, интелектуални способности и фраземи што упатуваат на место и време, како на пр. во македонската фразеологија: *кучешко време; куче не стои врзано на ова време*, но и: *поминал / трга раат како пците на Василица* мотивирана од карактеристичен обичај за Василица. Авторките заклучуваат дека и во македонската и во руската фразеологија преовладува негативниот однос кон кучињата, и покрај добропознатата верност на кучињата, тие се прикажуваат со потценувачки тон и со негативно значење.

Посебен прилог е посветен на фраземите со компонента *мачка / мачор* во македонскиот и во рускиот јазик, со цел да се согледаат разликите и сличностите во значењата и употребата. Ќе споменеме некои попознати фраземи во мак.: *како мачка со опашка, мачка на грб не паѓа*.

Авторките посочуваат дека зоонимот *мачка* може да се употреби за означување пријатна и непријатна надворешност. На пр., во рус.: *как паршивый кот, худой / тощий / ободранный кот, как облезлый / драный / ободранный кот* за маж, а за жена: *как дохлая кошка, как паршивая / шелудивая кошка, худая / тощая / ободранная / драная / облезлая кошка* се употребува за означување многу слаба, изнемоштена личност. Во македонскиот јазик мачката се користи за означување привлечна личност (*добра мачка*), додека во рускиот јазик таквата асоцијација не е потврдена.

Исто така, во македонскиот јазик доаѓаат до израз и некои пагански обичаи и верувања, пр. преку фраземата *првите мачиња се фрлаат во вода* кои во рускиот фразеолошки материјал не се среќаваат. Од друга страна, пак, во рускиот јазик мачката се користи за доловување на сликата на вљубен човек, за означување количина и други значења кои отсутствуваат во македонскиот јазик.

Предмет на посебна лингвокултуролошка анализа е и зоонимот *змија* како компонента на руските и на македонските фраземи (пр. со негативна конотација: *ладен како змија, има змија во џебот*). Авторките заклучуваат дека и во двата јазика зоонимот *змија* се јавува како симбол за: предавство и неблагодарност, подмолност и дволичност и опасност скриена зад мирна појава. На пр. во рус. *выкормить змею; выкормил змейку за свою шейку; змею за пазухой; запазушная змея*.

Третото поглавје *Емоциите и зоонимската фразеологија* (113–121) е посветено на проследувањето на одделни емоции во зоонимската фразеологија, а анализата потврдува дека токму зоонимските фраземи со својата експресивност, сликовитост и метафоричност се соодветни за изразување на емоционалните и физички состојби и сл., а посебно внимание се посветува на *гневот низ призмата на зоонимската фразеологија во македонскиот и во рускиот јазик*. Со гневното однесување на човекот се поврзуваат на пр.: *како бесно / одвргано куче, како разјарен бик, лут како рис / рис* и др., додека во рускиот јазик како компоненти се потврдуваат и *мечка и волк: злойкак медведь; разъяренный как медведь; сердитый как волк*.

Четвртото поглавје насловено *Темпорални и колоративни димензии на зоонимската фразеологија* (123–130) е осврт на зоонимите во релација со основните концепти како време и боја, со анализа на симболичките конотации што ги носат во различните јазични традиции. Во зоонимските фраземи што припаѓаат на фразеосемантичкото поле ‘време’ како компоненти се јавуваат 13 зооними: *волк, гавран, глвче, гуштер, зајак, змија, куче / пес, кокошка, коњ, мечка, мачка, петел, риба*. Во македонската фразеологија покрај: *први / полноќни петли* ‘околу полноќ’; *втори петли* ‘зора е’; *кај петли / пред петли време, петлени зори* ‘рани зори, мугри’, посебно интересни се оние со значење ‘никогаш’ *кога ќе ги стрижеме петлите; на свински стриг; кога ќе ги стрижат мајмуните, кога ќе обели гавранот, кога на коњот ќе му пораснат рогови / кога ќе пушти коњот рогови*.

При анализата на *Боите во зоонимската фразеологија на македонскиот, на рускиот и на хрватскиот јазик* според авторките целта е согледување на разликите и сличностите во семантиката и начинот на образување на фраземите во трите јазика, како и утврдување на улогата на хроматските компоненти за значењето на конкретните фраземи. Се доаѓа до заклучок дека преовладуваат сличностите, но дека постојат и разлики како во изборот на компонентите, така и во значењата на фраземите.

Во првиот прилог од петтото поглавје *Зоонимските фраземи во различни жанрови* (139–164) се разгледуваат и *архаичните зооними во македонската фразеологија*, присуството и значењето на зоонимите со турско потекло во македонската фразеологија, нивната семантика и културна функција. Станува збор за 10-ина зооними (*арслан, ајван, биљбиљ, мандија* и др.) кои се задржале во фраземите, иако во современиот јазик повеќе не се во активна употреба па се делумно заборавени или целосно непознати за помладите генерации, односно претставуваат јазични елементи од минатото, зачувани во народните говори со своите лингвистички и културно-етнолошки вредности. На пр.: *како арслан е; не може по атом – удри на самарот, од ат на магаре (падна); пее како биљбиљ*, а бележиме и варијанти со иронично значење: *пее како биљбиљ од блато / пондила*, со негативна конотација: *здодевен како тавтабита/дрвеница*.

Поаѓајќи од поширокото поимање на фразеологијата, според кое се вклучуваат и пословиците, поговорките, поздравните и клетвените формули, гатанките, анегдотите и др. сродни жанрови, авторките посветуваат внимание и на *Зоонимите во клетвите во македонскиот јазик*, на пр. *Змија да го изеде!, Орли и врани да го изедат! Вошки да го јадат! Кукумјавки дома да му кукаат!*, а меѓу тешките клетви со кои се посакува нечија смрт се вбројува: *Да го јадат црвите!*

Посебно поглавје е посветено на *Зоонимите во гатанките во македонскиот јазик*. Гатанките чија одгатка е одреден зооним се израз на духовната и материјалната култура и народниот светоглед, а во средиштето на разновидната тематика се природата и човекот, неговата трудова дејност и секојдневието.

На крајот на книгата се приложени *Индексот на македонските зоонимски фраземи* (165–172) и списокот на *Користена литература* (173–183).

Трудот под наслов “Македонска зоонимска фразеологија во словенски контекст” од Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева нуди нов пристап кон зоонимите во македонската фразеологија од споредбен аспект со други словенски јазици и несомнено веќе го привлече вниманието на научната јавност, а за македонистиката е особено важно тоа што овозможува вклучување на македонската фразеологија во нови славистички истражувања.

Сведенија об авторе:

Лиљана Макаријоска,
член препоавателскогo состава
Универзитет Святых Кирилла и Мефодия,
Институт македонскогo языка имени Крсте
Мисиркова

Лилјана Макаријоска,
член на факултетот
Универзитет “Св. Кирил и Методиј”,
Институт за македонски јазик “Крсте
Мисирков”

Liljana Makarijoska,
Faculty Member
Ss. Cyril and Methodius University, Krste
Misirkov Institute of the Macedonian
Language

makarijoska@imj.ukim.edu.mk